

330
300

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ВИБРАНЕ

ЗАЛЬЦБУРГ

1946

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01117569 (U)

2
ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

300

ВИБРАНЕ

Видавництво „Нові Дні“.

Зальцбург, 1946.

45435

Буг-1682

Друкарня В-ва „Нові Дні“, Зальцбург

Тираж 2000.

ЛННБУ ім. В. Стефаника

5261893

Синя книжечка

Дунечці.

Отой Антін, що онде п'яний ви-
крикує на толоці, був все якийсь
нешасливий. Все йшло йому з рук,
а ніщо в руки. Купить корову, та
й здохне, купить свиню, та й ре-
шетину дістане. За кожний раз
отак.

Але як умерла йому жінка, а за
нею і два хлопці, та й Антін як не
той став. Пив, а пив, а пив; пропив
букату поля, пропив город, а те-
пер хату продав. Продав хату,
всяв собі від війта синю книжку
службову та й має йти десь най-
матися, служби собі шукати.

Сидить отам п'яний та й рахує,
аби село чуло, кому продав поле,
кому город, кому хату.

— Продав та й авус! Не моє та й решта! Не мо-о-є! Ей, коби дід мій та підвівся із гроба! Моспане, штири воли, як слимузи, двацять штири морги поля, хати на ціле село! Все мав. А онука, аді!

Показував селові синю книжечку.

— Ой, п'ю та ще буду. За своє п'ю, ніхто до того рихту не має. А він міні каже: мой, ґрунт прісцев-єс! Печетку прибиває та й картає! Е, я ще не таких вітів видів.

— Аби тобі так умирати легко, як міні гезди легко.

— Йду я з хати, гет цалком вже віхожу, та й поцулував сми поріг та й іду. Не моє та й решта! Бий, як пса, від чужої хати! Можна — проши. Було моє, а тепер чуже. Віхожу надвір, а ліс шумит, словами говорить: верниси, Антоне, до хати, верниси, мой!

Антін б'ється обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

— Знаєє, туск такий прішов, що раз туск! Вхожу назад до хати. Посидів, посидів, та й віхожу — не моє, що маю казати, коли не моє...

— Аби так моїм ворогам конати, як мині було із свої хати вістувати!

— Віхожу я надвір та й ні таки обмарило. Дзелений мох на хаті, траба би єї пошивати. Камінь-вода, — не я тебе буду, небого пошивати. Камінь, — аби камінь, тай розпук би си із желю!

Антін по цім слові гатить руками у землю, як у камінь.

— Сів я на приспу. Ще небіжка мастила, а я глини тачками возив. Лиш хочу встати, а приспа не пускає, ступаю — не пускає. А мені жель, не жель, ні! Але таки гину... Сижу я та реву, так реву, якби з ні хто паси дер. Люди ззираютси на покаяніє.

— Аді, отам коло воріт та піп прощі казав. Увес мир плакав. Поредна, каже, жона була, працювала...

— Перевертайтеся в гробі, небожета, бо-м лайдак. Пропив-єм усе до нитки. І полотно пропив. Чуєш,

Маріє, та й ти, Васильку, та й ти, Юрчику, тепер дедя ме у рантухових сорочках ходити та жидам води доносіювати...

Антін тепер показує на війтову хату.

— Але вітиха — добра жінка. Вінесла ми хліб на дорогу, аби віт не видів. Най пан Бог твоїм дітям годит, де си поступ'ють. Най вам Бог усім дає ліпше, як міні.

— На який ґатунок я маю на чужі приспі сидіти? Йду. Лиш поступив-єм си, а вікна в плачъ. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікають. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала.

— Обтер-єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, та й віступів-єм цалком.

— Ой, легко, як каміня гризти. Темний світ навперед мене...

Антін обводить рукою довкола себе.

— Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми нап'юси, з ними пустю. Най знають, як із села-м віходив.

— Аді, в пазусі маю сину книжечку. Оце моя хата і моє поле і мої городи. Іду собі з нев на край світа! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по жидах і по всекі вірі.

Портрет

Як коли би голуб над його головою білі крила розхилив, як коли би з-поза білих крил синє небо прозирало.

Великий фотель тулив у собі старого пана. Голова його хиталася, як галузка від вітру—раз-по-раз безупину. Губи все щось жували. Руки дріжали—не хотіли нічого держатися.

— Моци нема ні жадної... загітку ніякого, студінь у кістках. Час вже, ой, ча-ас! Тіло землею пахне, до землі важить...

Загасла люлька. Всі сили зібрав докупи, аби наново запалити. Відхилювалася, як жива, виминала пальці, тікала, якби дровичлася. Розкинула попіл по всій одежі. Вже курила і успокоїлася. Та ци-

бук розігрався — все вимикався з губів.

Як осінній листок на рвучій воді.

Один фотель стояв твердо, як молодий дужий птах, що тримав старого на крилах.

— Вічна пам'ять, Господи помилуй, та й ямка, та й гур-гур! Та й по всім.

Червоні проміні сонця вбігли через вікно, як на рятунок, аби зв'язати всі сили старця докупи.

Портрет і фортепіан зачервонілися. Глянув на них і цілий затрясся, як у лихорадці. Фотель скрипів, ледви видержував.

Далеко, далеко... Одна однісінька... Вже не побачу, ой, ні. Коби хоть раз на мінутку... Яка печена була...

Старече знесилля термосило ним, якби конче хотіло викинути з фотелю, аби панувати безгранично.

Ймився за поруччя і не давався, як той, що топиться, та хвилям не дається.

Дивився на чорний, довгий фортепіан.

— Я, татку, буду на нім грати, як з львом бавитися. Доведу його до встеклости і люди будуть умирати зі страху. Зимний піт їм на чолі виступить. Або поглажу його по голові, і він ляже мені під ноги, як вірний пес. А публіці, татку, буде здаватися, що вона свого льва під ноги взяла... А на кінець заграю їм пісеньку. Буде їм здаватися, що походжають по різнобарвих квітках і по шовковім зіл्लю. Аж спотикатися будуть. Та й будуть видіти, як дівчина рве барвінок, як злотить його ісріблом посрібляє, і почують її пісню. Така то буде пісня, що всі стануть добрі і веселі. Ой, татку, як я буду грати, грати!

— Отак казала, ая. Україна, на-рід, Мікльошіч... Пещена була... Та й далеко... Коби хоть на мінутку побачити...

Пробував знов люльку запалити.

Д і т и

Поклав граблі коло себе, сів потім на межу, закурив люльку та й гадка гадку пошибала. А далі говорив на четверо гоней заголосно.

— Най я трошки спочину супокоем, бо лиш дома вкажуси та й зараз дідови роботу найдут. Таки невістка, коби здорова, круть-верть та й зараз запіворит: Та бо ви не сидіт...

— А то Господь, що над нами, видит, що я лиш ногами перебераю. А руки, аді, як згребло, а вже-м місіць не голений, а до церькови вже-м дорогу забув. У чім піду, коли все з плечий забрали?

По межі, по межі тай дідів голос цілим полем вандрував та й усі оберталися в сторону за дідом. А він скаржився, не переставав:

— Ой, сьогодні такі діті! Але мене ще, Богу декувати, з памнєти не вікинуло, я ще знаю, яку бесіду у нотаря мали-м. Сухенький був панок, з борідков, та й він так роз'єзував синові: Дідикові, каже, допоки єго живота, то має єму бути єго постіль, він має вілежуватиси, аби і до схід сонця. А вже ж як, каже, єго на лаву покладе-те та землев припорпасте, то ти тогди з лави на дідову постіль переберайся. А бабі, каже, має бути бабина пічъ, вона най си вігріває, най си Богу молит, а як вже ї обмиєте та й руки навхрест складете, та тогди най невістка вже лізе на пічъ, бо вона єї.

Осінній вітер грався сивим волосям дідовим.

— Але коби нотарь дес вечером подививси до хати. Син на постели, невістка на печи, а я з старов на землі, на солімці валєємоси. А це ж по правді, а де Бог є? У цих людий вже нема Бога, ой, нема...

Ще й головою казав, що нема Бога у молодих людей.

— Здохайте старі, бо вам шкода
лижки страви. Молочко поїдають,
сирец поїдають, а ми, як щенєта, на
них дивимоси. А я їм коровку дав,
овечки дав, плуг дав, усе дав. Як
люди дають, та так і я дав. А сего-
дни вони вповідають, шо ви старе-
нькі, слабенькі та й їжте маленько.
Отак нам уповідають наші діти.

Голос дідів дрогнув та й дід ур-
вав бесіду.

— Та й поховають нас, як псів,
біг-ме, чобота на ногу не покла-
дуть...

Громада бузьків спала на очерет
і злопотіла крильми над дідом, аж
спудився. В теплі краї збиралися
відлітати.

— Ого, вже осінь. Отак, отак та й
Різдво не забавитси...

— Але яке воно розумне, хоть
птаха, лиш шо не говорить. Єму зле,
а воно собі шукає ліпшого. Взимі
нема жеби та й студінь. А воно знає
наперед. Не так, як чоловік, шо
мус свої три-дни на місци коро-
тати.

Встав з межі, сховав люльку, взяв граблі та й пустився додому. Ще кілька разів обертався за бузками. Та й станув.

— Ба, хто би мені добрий сказав, чи я ще з бабов дочикаю, аби їх назад видіти, як повернутси? Відай вже котрес із нас бриздне, відай уже бузків не будемо видіти...

Виводили з села

Над заходом червона хмара за-
каменіла. Довкола неї заря обки-
нула свої біляві пасма і подобала
та хмара на закривавлену голову
якогось святого. Із-за тої голови
промикалися лучі сонця.

На подвір'ю стояла гурма людей.
Від заходу било на них світло, як
від червоного каміня — тверде і
стале. З хорім іще сипалося бага-
то народу. Як від умерлого — такі
сму́тні виходили.

За людьми вийшов молоденький
парубок із обстриженою головою.
Всі на нього дивилися. Здавалося
їм, що та голова, що тепер буяла
у кривавім світлі, та має впасти з
пліч — десь далеко на цісарську
дорогу. В чужих краях, десь аж
під сонцем, впаде на дорогу та буде

валятися. Мама стояла на порозі.

— Ти вже йдеш, синку?

— Йду, мамо.

— А ти-ж на кого нас покидаєш?

Жінки заплакали, сестри руки заломили, а мама біла головою до одвірка.

Підійшов до сина тато.

— Сідаймо, синку, на фіру, бо колію спізнимо.

— Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на ті, як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!

Взяла сина за рукави та й повела до хати.

Мир подався д'воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду, як крейда.

— Синку,—питався тато,—а міни хто, небоже, кукурудзки вісапає?

Хлопи заревіли. Тато впав головою на віз і трясся, як лист.

— Гай, ходім!

Мама не пускала.

— Николайку та, не йди бо! Та

заки ти обернешши, то пороги в хаті поскривлюються, то вугли погниють. Мене не застанеш уже і, відай, сам не прийдеш.

Ймала сина за ноги.

— Воліла би-х ті на лаву лагодити!

Пішли. Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листя устедило дорогу. Позагивалося у мідяні човенця, аби з водою осінньою поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос мамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що, як весна утвориться, то Николай на нім вже не буде орати.

За лісом стали в полі. Рекрут взяв ся прощати з селом:

— Бувайте здорові, і свої, і чужі. Як чим докорив-єм, то забудьте, але благословіт у далеку дорогу.

Всі покидали капелюхи.

— Повертайси здоровий назад та не забавлейси.

Син з татом сіли на фіру. Мама ймалася руками за колесо.

— Синку, озми мене з собов. А ні, то буду полем бічи направці та й тебе здогоню.

— Люди добрі, озміт-ко жінку, бо руки собі поломит.

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

— Йди здоров, Николаю!—кричала громада.

Тої ночі сиділа на подвір'ю стара мама та захриплим голосом заводи́ла:

— Відки тебе візирати, де тебе шукяти?!

Доньки, як зазулі, до неї говорили.

Над ними розстелилося осіннє склепіння небесне. Звізди мерехтили, як золоті чічки, на гладкім, залізнім тоці.

Лесева фамілія

Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до корчми. Не ніс, а біг до жида, і все озирався.

— Ого, вже біжит з бахурами, бодай же-сте голови поломили! Коби забічи до коршми, бо, як допаде, та й знов буде рейвах на ціле село.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлопцями доганяла. Вже перед самою корчмою хапнула за мішок.

— Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працю змежи дітий!

— А ти, мерзо, знов хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-с мала!

— Лица я із-за такого ґазди не мала, та й не буду мати! Давай мішок та пропадай. А ні, то будем ті

бити, буду ті бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увес світ! Давай!

— Ти, стара лєрво, та ци ти здуріла? Та я тебе і бахурів твоїх повішію!

— Андрійку, синку, лиш по ногах, лиш по ногах, най вам хлібец по жидах не розносить! Так бийте, аби-сте ноги поломили. На каліку то ще заробимо, але на піяка ми не годні наробити!

Вона говорила до своїх двох хлопців, що стояли з бучками і не сміло дивилися на тата. Андрійко мав вже десять років, а Іванко з вісім. Вони не сміли приступити і бити тата.

— Бий, Андрійку, я буду тримати за руки. Лиш по ногах, лиш по ногах!

І вдарила Леся по лиці. Він поправив її ще ліпше, аж кров потекла. Тепер хлопці підбігли і почали валити бучками по ногах.

— Ліпше, синку, уваліт му ноги, як псови, аби тєгав за собов!

І плювала кров'ю і синіла, але тримала за руки.

Хлопці вже зважилися і підбігали, як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавилися, майже сміялися.

З корчми вибігло кілька людей.

— Мой, таже цего ще ніхто не видів, відколи світ. Аді, як б'ють, ще ципка коло рота не обісхла. Покаяніє на увес мир!

Хлопці били, як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закам'єнілі, покривавлені і не рушалися з місця.

— Мой-ня, хлопці, таже ви пірветеси коло деді...

— Було брати довші буки, аби-сте ліпше доцегали...

— Бийте по голові дедю, у розум, у тімне!...

Отак викрикував якийсь п'яний з-перед корчми.

Лесь кинув мішок на землю і став, як дурний. Він такого нападу ніколи не сподівався і не знав що робити. Врешті ляг на землю і скинув киштар.

— Андрійку та й ти, Іванку, йдіт тепер бийти, я ані кинуси. Ви ще малі та вам тяжко підбігати. Гай, бийте!...

Хлопці стояли подалік і дивно дивилися на тата.

Поволеньки покидали бучку і дивилися на маму.

— Та чому їх не заставляєш, аби били, аді-м лег—бийте!

Лесиха заревіла на все село.

— Шо я люди, винна? Я б'юси по ланах з дітьми на сухім хлібци, та шо я уторгаю, то він все до коршми віносит. Я, люди, не можу нічо заробити через него, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драночки у хаті. Що залямит, та й до жидів за горілку несе. Я не годна наробити і на діти і на жидів. Най си діє, що хоче, але я вже не годна...

— Таж бийте, і палцем не кину!

— Най тебе, чоловіче, Бог піб'є, де ти нам вік нустив марне і діти осиротив! Та ти нас кілька набив-

си, що ми ніколи з синців не виходимо, як воли з ярма. Таже я не можу горшечка у хаті затримати, бо все вібиваєш. А кільки я з дітьми начувала на морозі, а кільки ти лишень вікон набивси? Нічо ти не кажу, най ті Бог скарає за мене та й за діти! Ото-м собі долю в Бога вімолила... Люди, люди, не дивуй те-ся, бо не знаєте.

Взяла мішок на плечі та й пово-ліклася додому з дітьми, як при-шиблена курка.

Лесь лежав на землі і не рухався.
— Але піду до кременалу, на віч-ний кременал піду. Раз! Такого ніх-то не чув та й не буде чути. Таке вістрою, що земля здрігнеси!

І лежав і свїстав завзято.

Лесиха повиносила все з хати до сусідів. На ніч лягла з дітьми спа-ти у огороді, у бур'янах. Боялася п'яного Леся, що вночі прийде. Ді-тям постелила мішок і накрила ко-жухом. Сама чипіла над ними у сердачині.

— Діти, діти, що мемо робити?
То-то-м вам постелила сьогодні на
увес вік! І пімрете, то слави не
збудетеси! Не годна я цього за вас
відмолити...

І плакала і наслухала, чи Лесь
не вертає.

Небо дрижало разом зі звіздами.
Одна впала з неба. Лесиха пере-
хрестилася.

НОВИНА

У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив в ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучився Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жиє, що діє, хіба найближчі сусіди. Оповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печі.

А тепер все село про нього заговорило. То прийшов він вечером додому та й застав дівчата на печі.

— Дедю, ми хочемо їсти—сказала старша Гандзуня.

— То їжте мене, а що ж я дам

вам їсти? Аді, є хліб, та й начинітеси!

Та й дав їм кусень хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

— Начинила вас та й лишила на мою голову, бодай ї земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломил, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було щоднини, і щогодини, вони привикли. Їли хліб на печі, дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалося, що ті очі важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очі то полетіла би з вітром, як пір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них і злави і погадав: мерці і напудився так, що аж його пітоиспбав. Чогось йому

так стало, як коли би йому хто тяжкий камень поклав на груди. Дівчата глемедили хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: мерці.

Через кілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, а очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітям бараболі, посолив та й кинув на піч, аби їли. Як попоїлі, то він сказав:

Злізайте з печи, та підемо дес у гості.

Дівчата злізли з печі. Гриць натянув на них драночки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку та й вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім світлі розстелилася на долині ріка, як велика струя живого срібла. Гриць здригнувся, бо блискуча ріка заморозила його, а

той камінь на грудях став іще тяжчий. Задихався і ледве міг нести маленьку Доцьку.

Спускалися в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий вогневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою рікою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало лекше і він заговорив скоро.

Скажу панам, що не було ніякої ради; ані їсти, що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц! Я си карі приймаю, бо-м завинив, та й на шибиницу!

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро:

— Дедику, не топіт мене, не топіт, не топіт!

— Та, як си просиш, то не буду, але тобі би лишше, а міні однако пацити, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити з малку, а потім підеш

у мамки жидам та й знов меш бі-
дити. Як собі хочеш.

— Не топіт мене, не топіт!...

— Ні, ні, не буду, але Доци вже
ліпше буде, як тобі. То вертайся
до села, а я йду мелдуватиси. Аді,
оцев стежечков йди, гет, гет, аж
угору, а там прийдеши до першої
хати та й увійди та й кажи, що так
і так, дедя хотіли мене утопити,
але я си віпробсила та й прийшла,
аби-сте мене переночували. А зав-
тра кажи: може би ви мене де най-
мили до дитини бавити. Гай, іди,
бо то нічъ.

І Гандзуня пішла.

— Гандзю, Гандзю, а на тобі бу-
чок, бо як ті пес надигає, та й роз-
дере, а з бучком май безпешнійше.

Гандзя взяла бучок і пішла лу-
гами.

Гриць заковував штани, аби пе-
рейти річку, бо туди була дорога
до міста. Вступив уже у воду по
кістки, та й задеревів.

— Мнєоца і сина і світого духа
амінь. Очинаш іже-єс на-небесі і
на землі...

Вернувся і пішов до моста.

Кленові листки

I

Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печі рядком діти. Вони попускали рукави, як стадо перепелиць, що спочивають, але все готові летіти. Куми зате сиділи як вкопані, лишень руками досягали хліб або порцію горілки, але і руки найрадше не рухали би ся, лишень спочивали би зігнєні в кулак на колінах. Нерадо вони брали хліб і порцію. Каганець блимав на припічку і потворив з кумів великі, чорні тіні і кинув їх на стелю. Там вони поломилися на сво-локах і також не рушалися.

Коло стола схилений стояв Іван, господар хати і тато маленької дитини, що її охристили.

— Будьте ласкаві, мої куми, та пережійте ще по одні. Хоть це не горівка, але болото, але з мужиком то так си має: що де у світі є найгірше, то він має то спожити, що де у світі є найтежче, то він має то віконати...

— На то-сми рожені—відповідали побожно куми.

Як порція обійшла колію, то Іван її поставив лігма коло фляшки, бо боявся, аби не впала така маленька на землю

— А закусіт... Та й дивітси, який мене клопіт найшов у самі жнива, у сам вогонь. А я, біг-мє, не знаю, що з цього має бути?! Ци маю лишити жнива та й обходити жінку і варити дітям їсти, чи я маю лишити їх тут на ласку Божу та й тєгнути голоден косов? Бо вже моє таке має бути, бо у такий час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину та й радуйся, бо ще їх мало маєш!

— Не нарікуйте, куме, та не гнівіт Бога, бо то Єго воля, не ваша.

А діти — піна на воді, щос на них трісне — та й понесете всі на могилу.

— У мене не трісне, але там, де є одно, там трісне. Жебрак аби таки не тулевси до жінки, аби не дививси в тот бік, де жінка, то би найліпше зробив! Тогди і Бог не дасть..

— Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають-ся плодити.

— Коби ж то люди, а то жебраки плодеси. А я тому кажу, шо ти, жебраку, не плодьси, не розводиси, як миш, ти будь контетний, як маєш на хорбаці дранку, як маєш кавалок хліба, аби-с не голоден та й як ті ніхто по лицу не лупит. Як ці три ділі маєш, та й має тобі бути добре, а від жінки гет уступиси.

— Куме Іване, дайте трошки спок, бо жінка, як си має звичій у таким антересі, та єї не треба цего слухати, бо така бесіда не дає здоров'я. Колис иншим, ліпшим чesом.

— Я вас дуже перепрошєю за мою таку бесіду, але ви гадаєте, шо я за нев дбаю, або за дітьми

дбаю, або за собов я дбаю?! Біг-ме, не дбаю, най їх і зараз віфатає, та й мене з ними! Овва, ото би сми втратили рай на землі і маєтки лишили!

Куми вже не обзивалися, не перечили, бо бачили, що Івана не переможуть і хотіли, аби скорше вигорився, бо борще їх пустить спати. Іван встав від стола, спинився насеред хати, спустив рукави так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам утворю і вікна і двері, гай!..

Діти засунулися на піч так, що їх не було вже видно.

— Ади, саранча, лиш хліба та й хліба та й хліба! А відки ж я тобі того хліба наберу?! Та то би на дванацятий сніп якис раз торгнути, то би якис раз схилитися, чо з поперека вогонь у пазуху сиплеси! То тебе кожде стебелце у серце дюгне!

Це було до дітей, а тепер він звернувся до кумів.

— А у вечір, лиш си укажеш до хати такий, як віхоть, як мийка усотаний, а вони тобі в один голос, і жінка і діти: нема хліба! Та й ти не йдеш, бідний чоловіче, спати, але ти тегнеш ціп та й молотиш напотемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалит на сніп, та й так деревієш до ранку у соню, аж ті роса припаде. Та й лишень очи пролупиш, то зараз тебе тота роса їст, бо мало тебе біда їст, ще вона вночі тебе найде! Промієш очи та й течешси на лан такий чорний, шо сонце перед тобов мерькне.

— Іване, не журітси дітьми, бо то не лишень ви; але Бог їм тато старший від вас.

— Я з Богом за барки не лов'юси, але нашо він тото пускає на світ, як голе в терне?! Пустит на землю, таланту в руки не даст, манни із неба не спустит, а потім увес світ кричит: мужики — злодії, розбійники, душегубці! Зіпреси один з

другим у церкві, такий гладкий, що муха по нім не полізе, та корит та карта: Ви, каже, дітий не на-учюєте страху Божого, ви їх самі посилаєте красти,—ей, де я годен так ганьбити! А коби коло мої дитини і мамка і нянька і добродзейка ходила, коби міні люди всего назносили, то і я би, єгомость, знав, як діти вчити! Але мої діти ростут по бурінах разом з курьми, а як що до чого прийде, отак, як тепер, то ніхто не знає, що вони цілий день їде? Ци крадут, ци жебрают, ци пасут, а я відки знаю? Я косю ваші лани тай забуваю не лиш за діти, але за себе не пам'ятаю! Ви би хотіли, аби я і ваші лани зробив і діти аби-м учив, А ви від чо-го? Так, люде, ви самі знаєте, яке наше житє...

— Знаємо, куме, знаємо, як не знати, коли самі у нім бродимо.

— Я на діти див'юси, але я не гадаю, аби воно було чемне, аби уміло доладу зробити. Я лиш за-гледая, ци воно вже добре по зем-ли ходит, аби єго упхати на служ-

бу, оцего я чекаю. Я не чекаю, аби воно убралоси в силу, аби путерії набрало, аби воно коло мене нажилося. Коби лиш богачь або пан утворив пащеку, а я єго туду кидаю, аби лишень збутиси! А потім воно бігає коло худоби, ноги—одна рана, роса їст, стерня коле, а воно скаче та й плаче. Ти би єму завернув худобу, поцулував би-с єго в ноги, бо—с го сплотив та й сумліне ті п'є, але минаєш, ще і ховаєшси від него, аби-с не чув!...

Аж почервонів, аж задихався.

— Та й росте воно в яслах, під столом або під лавов, їст кулаки, умивавси слозами. А підросте, та й шос воно украде, бо воно ніколи добра не знало та краденим хоче натішитиси. Дивиси, іде до тебе шандарь. Скує тебе, наб'єси, як товарини, бо ти тато злодієви та й мусиш з ним бути у змові. Та й єс злодій навіки! Але це не решта, ^іконец ще ^інапереді. Най би син, ваша дитина, а люцкий злодій, най би зогнив у кременалі, бо злодія не шкода! Най би! А то вони оз-

муд здоров'є та й дають до шпиталю лічити, а потім пускають письмо до віта, аби тато платив кошта. З хати вігонють, під пліт вікидають з бебехами! Ідеш до віта, по руках цулуєш: «Віточку, віберіт ні із цеї кари». «Ти,—каже віт, — бідний чоловік та мож ті випустити, але яку я вігуду буду мати за твою вігуду»? Стиснеш плечима, складешси, як цізорик, та й кажеш: «Місіць вам буду задурно служити...» Так ци не так, люде, правду кажу, ци брешу, як пес!?

— Все так, цілий гатунок такий, однакo-сте слова не замилили!

Іван дрижав цілий, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби-сте не казали, люде, шо кранчу над головами своїх дітий, як ворон над стервом, не кажіт, люде, не кажіт! Я не кранкаю, я правду говорю, мій жель кракає, серце кранче!

Очі його запалилися і в них появилася страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти гет позбиткував, гірше, як темний воріг. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув з-перед очий сегодне і завтра і рік і другий і подививси на мої діти, що вони там діют. А шо-м уздрів та й сказав-єм. Я пішов до них у гості та й кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилині.

— Якби до тої Канади не було морів, то я би їх у міх забрав та й би-м пішя з ними тудя йшов, аби їх занести далеко від цього поруганя. Я би ті моря берегами обходив...

Куми забули були за відпочинок, а тепер собі нагадали, борзо повставали і пішли.

II

Рано.

Діти обідали на землі, обливали пазухи і шелестіли ложками. Коло них лежала мама, марна, жовта і бгала коліна під груди. По чорнім,

нечесаним волоссю спливала мука і біль, а губи заціпилися, аби не кричати. Діти з ложками в роті оберталися до мами, дивилися і знов оберталися до миски.

— Семенку, ти вже наївся?

— Вже — відповів шестилітній хлопець.

— То озми віничок, покропи землю та й підмети хату. Мама не годна хилетися, бо дуже болит усередині. Не кури дуже!

— Уступітси, бо через вас я не можу замітати!

Мала звелася і поволіклася на постіль.

— — — — —

Семенку, а тепер файно вмийси, і Катруся і Марія най си вмийот, і побігни в збанок води начерпнути, але не впадь у керницю, не хилейси дуже!...

— Семенку, піди та нарви огирків у решето, аби мама в горшку навасила, бо я вижу, що буду слаба, та не будете мати шоз хлібом їсти. Та й

нарви кропу і вишневого листя. Та не сотай огирчинє, але рви попри саме било...

— Семенку, здойми з гредок сорочки, аби-м полатала, бо ходите чорні, як ворони.

— — — — —

Семенко все бігав, все робив, що мама казала, і раз-по-раз потручував молодші сестри і казав, що дівки не знають нічого, лишень їсти.

— Вони ще малі, Семенку, як віростут, та й будуть тобі сорочки прати.

— Я си найму та й там міні будуть сорочки прати, я їх не потребу.

— Не тішси, дитинко, службі бо нераз будеш свої дни оплакувати.

— Аді, дедя зросли у службі та й нічо їм не бракує.

— І ти зростеш у службі, аж шкіра буде тріскати від того росту. Але ти, Семене, не балакай, але збирайси дєдиви нести обід. Він

дес такий голодний, що му си очи за тобов продивили.

— Я мусю дєдиву палицу брати, аби від псів обгонитиси.

— А як загубиш, та й буде дєдя нас обоє бити. Та не йди просто-волосий, але озми хоть дєдів капелюх.

— Тот капелюх лиш на очи паде, що не видко дороги.

— Вімий збанок, та й сип борщу!

— Ви мене не вчїт кілько, бо я знаю.

— Семенку, а дивиси, або ті пси не покусали...

III

Дриботів ногами по грубій верстві пороху і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти.

— Фіть, заки я зайду, то це сонце мене порєдно спарит. Але я собі забєру волосє, так як жовнір та, й буде мині лїпше йти.

Поклав обїд на дорогу і збирав.

волоосся на верх голови, аби при-
ложити його капелюхом і вигля-
дати, як обстрижений жовнір. Очі
сміялися, підскочив і покотився
дальше. Та волосся з-під широкого
капелюха зсунулося на потилицю.

— Це пустий капелюх, най-но як
я си найму, та я тогди собі капе-
люшок...

Лишень облизався. Пройшовши
шмат дороги, він знов поставив
обід на землю.

— Я змалюю собі велике колесо
із шпицами.

Сів насеред дороги в порошок і об-
водив довкола себе палицю, потім
рисував проміні в колесі. Далі зір-
вався, перескочив поза обод і по-
біг дуже зрадуваний.

До кожних воріт закрадався, за-
зирав, чи нема на подвір'ю пса і
аж тоді борзенько перебігав. З од-
ного обістя вибіг пес і пустився
за ним. Семенко співорив, звере-
щав і сів з обідом. Палиця також
впала на дорогу. Довгенько скуле-

ний сидів, чекав пса, аби кусав. Потім зважився подивити і побачив над собою чорного пса, що спокійно стояв коло нього.

— На, на, ціган, на кулеші, але не кусай, бо болит дуже та й штроф твій ґазда буде платити. Та він тобі ноги поломит за тот штроф.

Щипав с платка кулеші, метав псові по куснику і сміявся, що він на воздусі хапає. Пес мав отворену морду і він собі рот отворив.

— А ти чій, шибенику, шо пси по дорогах годуєш, а в поле шо понесеш?

І якась жінка гупнула його в шию.

— А-як, ви ще бийте, як пес хотів мене роздерти!

— А ти чій, такий чемний?

— Я—Івана Петрового, але мама мали дитину та й слабі, а я мусю нести обід, а мене пси кусають, а ви ще б'єте...

— Ой, яке я тебе била... Кудаж ти несеш їсти?

— Дідеви несуч на лан коло ставу.

— Іди зо мнов, бідо, бо я також несуч тудаж обід.

Пішли разом.

— А хто обід варив?

— Мама варили, бо я ще не вмію, а Марія і Катерина ще менші від мене.

— Та не слаба мама?

— Чому не слабі, так си кочіють по землі, так стогнут, шо аж! Але я за них роб'ю...

— Ото, ти робітник!

— Ви не знаєте та й говорите дусте. Ану запитайтеси мами, який я розумний! Я оченаш знаю цілий...

Жінка засміялася, а Семенко здвигув плечима і замовк. За ним біг пес, а він нібито кидав йому кулеші і загулював їти за собою.

ІУ

Три дні опісля.

Посеред хати сидів Семенко і

сестри і корито з маленькою дитиною стояло. Коло них миска з зеленими, накришеними огірками і хліб. На постелі лежала їх мама, обложена зеленими, вербовими галузками. Над нею сипів рій мух.

— Понаїдайтеся та й тихо сидіт, бо я понесу дитину до Василихи, аби поплекала. Дедя казали, аби нести рано, вполудне і надвечір, а увечір вони самі вже прийдут.

— Семенку не переломи дитину.

— Я гадав, що ви спали. Дедя казали давати вам студеної води і булку їсти. Марія така чемна, що вона тоту булку уфатила і вкусила вже раз. Але я набив та й відоймив! Мете їсти?

— Не хочу.

— Дедя зсукали ще свічку та й казали, що як би-сте умирали, аби вам дати у руки і засвітити. Коли я не знаю, коли давати?...

Мама подивилася великими, блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсильний

страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки і замерзли.

— Дедя рано в хоромях також плакали, так головов до одвірка лупили! Заплакані взєли косу та й пішли.

Взяв дитину і вийшов.

— — — — —

— Семенку, аби с не давав Кат-
русю і Марійку і Василька бити ма-
чусі. Чуєш? Бо мачуха буде вас
бити, від їди відгонити і білих со-
рочок не давати.

Я не дам та й дєдеви буду ка-
зати.

— Не поможе нічо, синку мій най-
миліший, дитинко моя найзоло-
тіща! Як віростеш, аби-сте си ме-
жи собою дуже любили, дуже, ду-
же!.... Аби-с помагав їм, аби-с не
давав кривдити.

— Як я буду служити та й буду
дужий, то я їх не дам, я буду до
них щонеділі приходити.

— Семенку, аби-с просив дєдю,

що мама наказувала, аби вас любив...

— Їжте булку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але співати не вмів. А мама обтерла долонею сухі губи і заспівала.

У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихеньку спадала межі діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полю і ніхто їх позбирати не годен і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пусте поле за листочками...

Басараби

Тома Басараб хотів повіситися у кошниці в саме полудне. Але Томиха наробила зойку, всі сусіди покидали ціпи з рук, всі сусідки повилітали з хорім і прибігли на Томино обійстя. Відважний Антін, той, що тягнув зуби по шустці, заліз у кошницю і Бог знає, як він там собі порадив, але Тому витягнув, що ще дихав. За той час ціле подвір'я заповнилося людьми і дітьми. Вони стояли і дивилися з великим страхом.

— Та чого стоїте, як на заводах, та допоможіт міні єго занести до хати. Оце раз дурний нарід—гадаєш, шо ті вкусит?!

Тому занесли до хати, а товпа вийшла за ворота і почала судити по-своєму.

— Басараби знов починають віше-

тиси, не мають гаразду в голові.

— Та лиш тому три роки, як Лесь затегси; Господи, яка тогди буря зірваласи! Мині з хати цілий причілок урвало.

— Басараби мають вже до себе, що тратеси один за другим.

— Я пам'ятаю, як повісивси Николай Басараб, потім за ним стратився Іван Басараб, а ще не минуло було рік, а вже одного досвіт-ка на маленькій вишенці зачепивси Василь. Обтрес із неї увес цвіт, мав повне волосє того білого цвіту. То вже три, а я ще рахуюси молодий чоловік,—мині може є, а може ще нема трийцять і п'ять років.

— Ти пам'єтаєш це, а я темлю, як на бантині повис їх прадід. Богатир був теменний, гроші сушив на верени і цішя ніколи не ходив. Мав такого чорного коня, шо браму перескакував і канчук все мав

коло себе. То вповідали люди, що він гонив людей на панщину і тим канчуком м'єсо рвав на людех. А одного ранку розійшласи чутка, що старий атаман висит на бантині. Я ще малий був, але так як сьогодні вижу цару народа на єго подвірю. Як єго відтели і несли до хорім, то такий був страшний, що жінки зі страху плакали. А хлопичі, лишень казали: «О, вже не меш із нас шкіру кавалками здоймати, вже ті тот вісадив на бантину!» Потім у день, чи в два дни така звіяласи буря, такі вітри подули, що дерево з коренем віривало, а хатам здоймало верхи...

— Та показуют люди ще на старій могилі гроби Басарабів. Вони були ховані за окопом, не на самім цвинтарі. То є тоті гроби і за старим і за новим цвинтарем, а все самі Басараби там ховані.

— А ви ж гадаєте, що ніп та має

право такого ховати на цвинтарі? Аби давав цілий маєток, то не можна. Вітки такого проклятого пхати межи люди!?

— Но, но, тепер Басараби поспускають голови в долину. Такі будуть ходити чорні та невеселі.

— Коби цес не потегнув за собов білше, бо то їх всіх пазит. Дивиси, один стративси, дивиси, а то десіть їх наставилоси. Вони всі зчеплені до купи. Біда їх всіх на однім мотузку провадит...

— То до семого коліна буде їх так душити, а як семе коліно мине, та й нема моци вже. Дес котрис добре заслуживси перед Богом. То кара, люде, сему кістку аж карати! Бог немає гіршої кари на землі...

— То видко по них, що їх Бог карає. Бо і маєтки їм дає, вони богачі, і розум їм дає, а нараз все забирає та й вісаджує на бантину.

— Таже лишень треба подивити-
си на їх очи. То не очи, то така
чорна рана в чолі, що живе і гниє. У
одного таке око, як пропасть, пог-
лене та й нічо не видит, бо то око
не до видіння. А в другого воно од-
но лишень живе, а решта коло него
камінь: чоло камінь, лице камінь,
все. А цей Тома, ніби він дививси
коли на чоловіка, як варт? Око ні-
би на тебе справлене, а само ди-
витси дес у себе, дес у глибінь
безмірну.

— Дивитси око на тот давній
гріх, що за него їм кара йде. Він
там у них усередині покладений,
аби всі дивилиси на него і аби
спокою не мали, аби була кара.

— Цесі Басараби то на покаяніє
людске родеси і богатіют, і душу
губ'є.

— Тежкий гріх мають у свої фа-
мілії і мусє єго доносити, хотьби
мали всі піти марне!

— Гріх, люде, гріх, він не минає, він має бути відкуплений! Він перейде на дитину, він зійде на худобу, він підпалит обороги, градом спаде на зелену ниву і він чоловікови душу озме і дасть на вічні муки...

Жінки слухали і мало не християлися, діти посідали поміж ними, а хлопці ще довго балакали за гріхи і поплелися вкінці до корчми.

II

Всі Басараби зішлись до Семених Басарабихи, бо вона була найстарша і найбогатша в їх роді. Тому також привели. Семениха налагодила їди і пиття і обсадила великий стіл кривими, а Тому поклала на чільне місце.

— Тодоско, не плач вже, бо доста вже з тебе, бери та сідай та тішмоси, що-смо всі вкупці. Сідай, роде мій, най з тобов все щесте сідає. Коби був Семен, то би він

вас знав просити і присилувати. Николаю, а чи пам'ятаєте, як вам флешку з горівков розбив на голові і пироги вікинув псам, що-сте не хотіли з ним пити!

— То не було, бабо, жерту з дідом, або гинь або пий!

— Я до тебе, Томо, нап'юси, бо-с міні наймиліший! Най си вп'ю! Бабі не багато треба, аби засьпівала дівоцкої... Ей, Томо, Томо, коби-м у твоїх роках учиниласи! Гай, пий, не пускай очий під стіл. Коби ти очі не пускав удолину, але вгору, то лекше би твої душі було. Пий до вуйка Николая...

Вона стояла перед столом висока, сива і проста. Очі мала великі, сиві і розумні. Дивилася ними так, якби на цілім світі не було такого кутика, аби вона його не знала і, закотивши довгі, білі рукави, не зробила в нім того, що порядна господиня робить, аби вона не спря-

тала, не прихарила і не звела всего до порядку.

— Бабо, у вас добре і їсти і пити, бо хоть ви мовчите, але очі ваші просє.

— У мене таки так, я очі маю, аби сміялися, аби жартували. Я не маю їх, та й мама їх не змалювала, аби плакали. Коби ви із своїх очий прігнали тоту мраку чорну, шо вам світ затемнює. У моїх очах є моїдіти, є моє поле і моя худоба і моїсто-доли та чого їм застелюватиси жу-рою? Як прийде жура, а я віплачу-си, зарумаюси, та й обітруси.

— Не кожда натура однака, бабо. Є така, шо хоть ти її медом годуй, хоть її у найкращу весну пусти на зелене поле, а вона плаче.

— Ей, Басараби, Басараби! У вас нема дітий, у вас нема нивки, ани худобинки! У вас є лишень хма-ра і полуда і довгий, чорний чупер, шо вам сонце зактив. А

Бог вас карає, бо ви маєте на Єго сонце дивитися, ви маєте дітьми тішитися і зеленим колом по веселім лиці гладитися. Томо, та бо бери, не гнівайся на бабу. Баба тебе до хресту носила, баба плакала, як тебе до войска виріжєли, баба на твоім весілю кісточками до купи дзоркала. Баба вам не воріг. За то, що душу хотів-єс загубити, за то я гніваюся на тебе. Але вперед зіжте, що-м вам понаварювала, бо я задурно не хочу робити, а потім будем говорити.

— Роде мій чесний та велишний, тішуси тобов, як не знати чим, що мене не забуваєш, що мене любиш і за моім столом п'єш та файні слова говориш!

По гостях мигнула ясність щастя, як часом сонце замиготить по чорнім, глибокім ставі. Всі очі піднеслися і справилися на бабу.

— Ий, Басараби, аді аді, кілька очий, сам— саміський сум і туск!

— Бабо, не кажіт так, бо ми всі такі контетні вашими словами, як коли би-смо вино солодке пили. Ми би вас, бабо, брали по черзі до ха-ги, аби нам з вами весело було.

— То я, стара, маю вам хати зве-селювати? А ваші ж жінки де, а вони не цвитут? А вони вам соро-чек невішивають, а вони дітям ва-щим голов не миют? Ви не видите нічо, не видите, бо - сте сліпі. Бог вас покарав сліпотою...

— Бабо, ану ж ми повстаємо та позакурюємо собі люльки, бо чого ми будемо сидіти за столом, як трунок нічо не приймає?

— Вставайте, вставайте та куріт, а я седу собі коло Томи, та буду єго питати, шо таке тежже пригні-тило єго душу...

III

Тома—чоловічок маленький, су-хий, з довгим, чорним чупром, що спадав лагідними, гладкими пасма-

ми на широке чоло. Очі темно-карі блукали під чолом, як по безкраїх рівнинах і дороги по них найти собі не годні. Лице смагляве, застрашене, якби діточе. Він висунувся з-поза стола і сів коло баби Семенихи.

— Розповідай же нам, Томо, чого тобі так тяжко на світі жити, чому ти хочеш покидати свої діти, свою жінку та й рід? Не встидайси але вікажи свою їдь, що тебе їст, та може ми що тобі порадимо або поможемо?

Всі звернулися до Томи.

— Кажи, кажи, не затаюй нічо, та тобі лекше буде.

— То нема що таїти—відрік Тома, —я таїв доки міг, а тепер всі знаєте.

— Та нічо не знаємо, ти скажи, бо як не скажеш, то ми будемо гадати, що жінка тобі зла, або діти не вдалиси, або ми тобі догорили. Та й оба-чіне май над нами. Ти знаєш, що як один у наші фамілії стратитси, то зараз другого за собов тєгне. А може межи нами вже такий, є, що, як вчув за твою при-

а-
в-
й-
е,
и-
о
о
у
о
е
а
о
,
,
.
о
.

o
o
y
o
e
a
o

，
，
，
，
，

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some faint smudges and discoloration, characteristic of old paper. There is no text or other markings on the page.

— То пусте, бабо, як вони обсе-
дуть, то вони не пусте мене кро-
ком від такого місця, де вони га-
дають мене прив'язати. Якби ви зна-
ли! Вони мене так зв'єжуть, що на
світі таких ланців нема, аби так
глибоко заходили всередину. Та й

чую, як дзоркоте коло мене... Дзорк, дзорк, дзінь, дзінь... Як зачнут дзінькати, то голова тріскає на четверо, а вуха дес так утворюєтси, як рот, і так любле слухати той бренькіт. Я вночи обернуси та затулю одно вухо, а друге, а друге так розтвираси, що міні кости в голові тре. А я накриюси подушков, а воно по подушці тими ланцями лупит. Та й ніби каже, ніби лопатаю легонькою в саму голову слово суне: «А йди ж, а йди ж, зо мнов так тобі буде добре, добре». А я ймуси за постіль та так тримаюси, що м'єсо в руках так тріщит, якби живе розтегав...

— Та чого ти таке кажеш, та чого ти таке нагадуєш? — крикнула на Тому його жінка.

— Ти не страхайси, жінко, бо тепер вони від мене відвернулиси гет, міні так лехко, якби-м на світ

народивси. Але я вам хочу упові-
дати, яка то мука є у того, що тра-
титси. Такий чоловік аж має бути
спасений! Бо ще за його живота з
него нечисте душу вікопує, отаки
отак, що вікопує. Рве тіло, кости
розважує, аби собі до душі такі
дучки поробити, аби єї відти вібра-
ти. Яка тото мука, який тото страх,
яка тото біль, то за такі стражду-
вання дав би собі ногу або руку
відтяти!

— Та як воно тебе по ночах па-
зит, де воно тебе ловит?

— То чути наперед, що воно прий-
де, та й воно не питає ні дня, ні
ночи, ні сонця, ні хмар. Отак вста-
нете рано, помолитеси Богу та й
йдете собі на подвірє. Станете на
порозі та й закаменієте. Сонечко
світить, люди вже коло хатів вікри-
кують, а ви стоїте. Чого стоїте? А
стоїте того, що шос вас у голову
дюгнуло, з боку і не дуже легонь-
ко. А з голови йде до горла, а з
горла в очи, в чоло. Та й вже зна-

єте, що дес із-за гір, із-за чистого неба, ще з-позаду сонця припливе чорна хмара. Ви не годні сказати, вітки ви знаєте, що вона прийде, але зо три дни ви наслухаєте єї шуму, як вона залопотит попід небо. Та й пускаєте увес розум за нев, він біжит від вас, отак як пастух вівці лишит, отак до-знаку ви лишєтеси такі самі, а страх такий великий, що боїтеси одно слово сказати. Заціпит вам зуби та й чекаєте.

— Я знаю, Томо, я розумію, яку-рат воно так, — сказав Николай Басараб.

— Николаю, ти здурів, чи що тебе напало?!

— Я лишень так...

Басараби поглянули недовірчиво на Николая і замовкли.

— Люде, ви не страхайтеси, що

Тома вповідає, бо як він вам розповіст, то вже мете знати, як воно цукаєси до хрестенина. Бо то дес ваш ще прапрадід воював з турками та вбив семеро маленьких дітей, наткнув на спис так, як курет, та й его Бог покарав, бо він зараз покинув воювати і ходив з тими дітьми тринадцять років. Ніби не ходив, бо то погнило, але все носив той спис і ему вігледало, що він тоті діти носить. Та й відси пішла кара на Басарабів. То ще як я йшла за Семена, та мої мама міні повістували за це та й не радили йти. Та той гріх за тоті діти ви покутуєте, але то межі вами десне-дес прокидаєси. Не кождий Басараб носить той гріх, лиш Бог одному котромус кладе его в сумліне. Та тому не нануджуйтеси, а що Тома каже, то ві собі затємте, як то гріх ґрасує, доки не відкуплений. Бо тіло все перебуде, по

нім нічо не пізнати, але сумліне точит. Та то видко на дереві, на такім великім, шо хмар досегає. Розколеш єго, а там сама червоточина, червака не видко, ніколи не вздрите, а сточене раз коло разу. То так сумліне точит з рода в рід.

Сумліне точит, а то кара над усіма карами.

— Та розкажуй, Томо, як воно тебе точит? Не допоможе нічо, треба віслухати.

— Воно точит, але не каже за шо, бо якби я вбив або підпалив, то воно видит, але я неповинний, а воно карає. Та як така хмара злопотит по небі, та й тогди приходить сам чєс, аби тратитиси. Йдете коло води, а вона вас тєгне, так цулує, як обіймає, як по чолі гладит, а чоло таке, як грань, як

грань. Таки би-сте у ту воду, як у небо скочили. Але десь відкис вінирає в голові слово: тікай, тікай, тікай! І гонит вас стома кіньми від тої води, забирає всю пару з грудий, а голова розскакуєси, бо дуріє. Аж тепер дуріє. Глипнете на вербу, та й вас знов зіпре. Руки такі чинєси веселі, аж скачут; та й без вас, без вашої причини, самі таки. Хапаються за галузе, пробують, моцують, а ви от-як на боці стоїте, от-як не робите ви, лишень руки. Та й знов надбіжит слово: тікай, тікай! Руки обсипаються вогнем, падут як усушені, та й знов тікаєте. Як кого на очи побачите, або жінку, або дитину, а воно також кричит: тікай. Але і говорить до них і смієси, а все то так, якби не я говорив, і тручєє там, де нема людий. Приходить до такого, що вам нагадуєси така грушка, що ще, як-сте дитиною були, та виділи-сте

єї. Де який клинок, де який гак, де яка бантина, все вам нагадає-си. То гонит воно чоловіка у тисі-чу боків нараз, а не знати куди йти. А потім лишит, нараз лишит. Мине година, або й дві, або й день, та й знов приходить. Серце застигає, очи так плачут, так плачут, шо віка-пуют. Але ані сліз не видко, ані плачу не чути. Та й провадит вас знов, та й мордує наново. Я нераз віпивав цілу квартиру горівки і про-лигав одну перчицу за другов, аби перегризло, але нічо не помогало...

— А вчера, то мене вже так при-душило, шо-м стратив гет розум, і очи, і руки. В саме полудне прий-шло. Як прийшло, та й показало бантину у кошниці. Кожду крішку на ній показало, кождей сучок. Та й таки-м не справси, бо не було куда, лишень відмотав-єм воловід від ясел, та й заліз у кошницю. То так спокійно мині було, так лехко,

шо я замотував той мотуз і пробував-єм, ци добре держит і все знав-єм, як треба за шмуток зробити, як зависоко підтегнути. Я сегодни дивуюси сам, як я так супокійно івесело тративси. Але тепер мині, Богу декувати, відійшло і такий-єм рад рад...

Басараби якби піснули у дубовім сні.

— Гріхи, люде, гріхи, треба Бога просити.

— Докторі кажут, шо то така нерва є, шо вона так хорує, якби й чоловік. Вона десь є в чоловіці, то вона розум відбирає, як заслабне.

— Ей, шо докторі знають!...

IV

— Мой, а ввійдіт за Николаєм, де він пішов? — сказала Семениха.

Басараби здригнулися, жаден не рушився з місця. Покаменіли.

— Та відіт за Николаєм, кажу ... Де він пішов?

Жінки заголосили. Басараби позривалися і гурмою вийшли надвір.

— Тихо, тихо, хто знає ще, не робіт крику...

Л А Н

Довгий такий та широкий дуже, що оком зіздрітине можна. Пливе у вітрі, в сонці потопає. Людські ниви заливає. Як широкий довгий невід. Виловить нивки, як дрібоньку рибу. Отой лан.

Зісхле бадилля бараболі шелестить на нім. Під корчем мала дитина. І хліб іще і огірок та й мишина. Чорний сверщок дотулився ніжки та й утік. Зелений коваль держиться подалеки. Мідяна жу-желиця борзенько оббігає дитину.

А воно плаче за шелестом бадилля. Та й звернулося і впало. Впало ротом до корча. Б'є ніжками, дуже пручається і поволеньки синіє.

А посеред розкопаних корчів спить мама. Як рана, ноги, бо покалічені, посічені, поорані. Прив'я-

зана чорним волоссям до чорної землі ,як камінь.

Сонце радо би цілу міць свою на її лиці покласти. Не може її піднести та й за хмару заходить.

Чорний ворон знявся, облітає, облітає та й кранче.

Врешті зірвалася. Наслухає, наслухає.

— Ото я! Коло робити спати!

Взяла рискаль і копає, раз-по-при-раз корчі розриває.

— Добре, що спит. Така мука, така мука єму та й міні з ним. А заробити треба, бо взимі ніхто не дає.

Нагнулася та й копає, борзо, хутко. А той корч обминає. Стільки спокою, доки спить...

Вона — земля

Присвячую пам'яті мого батька

То як Семен із заходом сонця вернув додому, то застав на своїм подвір'ю п'ять кованих возів, набитих всіляким добром, ще й колиска наверху була. Коні коло возів добрі. А на приспі сиділи старі й молоді, самі незнайомі. То Семен, старий і босий, з черевиками через плечі, сказав:

— Слава Йсу Христу, люде добрі! Відки ви і як вас маю звати?

— Ми буковинські, война вігнала нас з дому; я є Данило, а це коло мене моя жінка Марія, стара вже; а це мої дві невістці з дітьми, та донька, також з дітьми; та хочемо у вас переночувати, як приймете.

— Ночуйте та будьте гостями.

Седу я коло вас, та побалакаю з вами, а жінка най варит вечерю. Вона в мене, друга, молода і годна, як схоче.

— А це в мене перша, уже п'єтьдесять років, як за мною, та тепер здуріла, та поховаю я її дес на роздорожу, бо розум свій загубила під колесами. Доки ще з фіри виділа наше село, то плакала та з воза тікала, та невістки здоганяли, а як не вздріла вже свого села, то заніміла. Та сидит отут німа межи внуками...

— Бадо Даниле, не дивуйте! Вона лишила слова свої на вікнах та на золотих образах в свої хаті, то вони, як пташечки, б'ються по порожні хаті, як сироти. Молитви щебечут по вуглах, а баба без них німа буде... А підіт ви до великої хати та перед світим Николаєм проведіт її молитву; може народитси в ні слово.

То оба старі затигнули бабу перед образи і голосно говорили молитву. Та баба мовчала.

— Загубила вона свої слова коло

своїх світих та й там їх відшукає.

Знов на приспі.

— Не моє діло питати, але чого ви кованими возами та вороними кіньми та з дітьми молодими землю свою покинули?

— Бадю Семене, на вороні коні на вози ковані я склав свої діти, аби їх на наругу не подати. Як попа з попадею скували та повезли в гори, як професора взели вночі Бог вість кудя, а віта повісили серед села і поклали жовніра, аби хто не поховав, то я відрікси землі та й кров свою наклав на ковані вози, аби ніхто єї не споганив. Царь православний, а ми православні, та й зрада. Це раз; а другий раз—москаль іде і сонце залігає. І Хіна і Сибірсь та дикий нарід з цілого світа; старих ріжут, молоді жінки гвавтуют та цицки відрубуют, а малі діти ведут у колію та розкидають по пустих землях у далеких царстві... Та вікна в селі посліпли, а дзвони заніміли. Кара божя спустилася на нас за

гріхи цілого світа. І від тяжкої руки Господа милосердного я пробував кров свою, діти мої, забрати в мир хрещений.

— Кличут вечеріти, Даниле, а Бога не гнівів своїм нерозумним жалем.

*

— Їжте та досягайте ви, птахи, що летите, не знати куди. А ми, Даниле, оба покушіймо цієї гіркої та може старі наші плечі від землі відвернутси вгору.

Вечеря немила була нікому, лиш оба діди попивали горілку та також страви не брали в рот.

Ідіт ви діти, спати із своїми дітьми, най вам Бог ясні сни намалює, а ми старі ще побудемо.

— Даниле, коби-сте не гнівалиси, то я би що-с сказав вам.

— Я розум і гнів лишив на своїм подвір'ю; можете мене і вібити, бо я, видите, старий птах та без гнізда.

— Старий птах най гнізда старого не покидає, бо нове збудувати вже не годен. Бо ліпше, аби єго голова у старім гнізді застигла, як у яру при чужі дорозі.

— Правда, Семене, правда, за це слово я вам дякую...

— Та куда ви си вибрали? За панамі і за жидами? Цісарь має для них касу отворену, а вам каса заперта. Як увідете у чужий язик, у великі студені мури, то доля розфуреє вас по каміню і лиш снитисі вам буде наша красна земля, а руки закостенілі будут з непам'єти сіяти на сміх панам, що спацірують, яру пшиницу по каміню. Бог не прийме вас до себе з того каміня, але віде перед свої ворота, як вас уб'ють на наші землі. Вертайтиси на свою мнєконьку землю, а там буде вас Бог благословити і на шибеници...

— Грішний я, Семенку, грішний перед Богом і перед вами. А то в мене ниви, як вівці добре годовані, чорні та кучерєві. Я зараз завер-

таю вози до схід сонця, аби Бога не гнівяти...

— Наше діло з землев; пустиш єї, то вона всю силу з тебе вігортає, вічерпує долонями твою душу; ти припадаєш до неї, горбишси, вона з тебе жили вісотує, а за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дає тобі повну хату і дітий і внуків, що регочутси, як срібні дзвінки, і червоніють, як калина. Не йди, Даниле, з панами та з жидами, не шукай царя, бо тобі царя не треба; все якис прийде до мужика, аби податок брати...

— За ваше слово, Семене, най вам Бог даст усе найліпше; я вертаю додому, най си діє Божа воля.

Та й баба Марія заговорила:

— Ідім, Даниле, додому ідім!

— Ат сука баба, як вішло на єї, то зараз заговорила!

— А тепер пиймо на «будьте здорові»; дай Боже, аби-м лиху родину перебули, а як пірємо, аби наші кости зогнивали в наші землі.

І пили оба діди, та й стара баба
з ними, та співали. Баба сиділа
всередині та крічко обіймала обох
руками та проводила пісні:

Лишень моя мила,
Як голубка сива,
Вона спати не легає!
Дитину колише,
Дрібне листє пише,
З буйним вітром розмовляє...

Та так вони співали до зорів, а
на зорях ковані вози заклекотіли
і Данило вертав додому.

А як сонце сходило, то оба діди
прощалися, цілували себе в чорні
руки, а червоне сонце кинуло їх
тіні через межі далеко по землі.

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК — СПІВЕЦЬ СЕЛЯНСЬКОЇ ДОЛІ.

Коли Іван Франко зрушив застоялу нетеч на галицьких облогах і над сонним Галичем засурмила пісня „Каменярів“, тоді почали будитися нові таланти, яким міцна каменярська пісня дала силу слова і тверду негнуту волю, стати на службу своєму народові. Наступала під діянням Шевченка духова спаяність розмежованих віковими кордонами земель Володимира й Ярослава і за оформленням мови приходило теж і оформлення національно - політичне. „Кобзар“ і „Мойсей“—ці два вогненні стовпи, показали шлях у майбутнє та утвердили в вірі тих, які вже вірили і приєднали для великої ідеї нові мільйони неофітів.

Як за Шевченком вставала нова плеяда носіїв рідного слова над Дніпром, так і над Дністром закликала „Молода Муза“ сівачів, що мали на розорані Франком облоги кинути добірне зерно. І коли Франко мусів придавити в собі лірика, щоб на літературному пустарі

дати всі поетичні жанри, а зокрема дати зав'язок і науковій і громадсько-політичній роботі, бо за такою роботою кричало життя, то його перші епігони вже не потребували цього робити, бо ділянки літературно - наукової праці були відкриті, а дороги намічені й позначені. Франко мусів відкривати й заповняти всі ділянки, мусів устрявати з боєм у політичне життя й за те сидіти в арештах, мусів ставати на бій з невіжм і дезорієнтованим власним громадянством і за те терпіти обиди й опльовування від своїх і аж по довгих стражданнях довів те громадянство до прозріння і національної свідомости.

Таким чином для епігонів він промостив своїм каменярством шлях, по якому вони вже легше могли йти далі. Не дивниця, що і Богдан Лепкий, і Іван Семенюк (Марко Черемшина), Лесь Мартович, а в першу чергу Василь Стефаник — усі вони могли будувати свою творчість на одному поетичному жанрі, а не розсипатися на дрібний розмінний гріш. Усім їм, за невідкличним постулятом сучасности, відкрив Франко той шлях у літературу й науку і мусів за те заплатити поспіхом у власній роботі, браком часу на викінчення й закинення солодкої творчости в одному вибраному жанрі.

Коли говорити про вибраний жанр, то Стефаник мусить прийти як перший до нашої уваги. Його тематика пішла по лінії проблем галицького зубожілого села і він тільки ту одну тематику розробляв у прекрасні пластичні деталі, складаючи за весь свій вік один великий епос твердого мужицького життя, якого він раз на завжди залишився в історії української літератури справжнім Гомером.

Часи змінюються і зміняється в суспільстві естетичний смак до літературних творів. Сьогодні ми переживаємо може далеко трудніші моменти нашого історичного буття, яке вимагає вже іншого тону й іншого смаку, але ж краса Стефаникового слова, його лящідарність, конструкція його новелі, глибинність динаміки, експресія й непомірна пластичність малюнку та релієфність силуетів залишаються навіки в нашій літературі наскрізь оригінальними й неповторними.

Нам не можна забувати, що всі новелі Стефаника—це автобіографія твердого (як кремінь) галицького мужика, який пів тисячки літ жив рабом у чужій заїманщині і видержав. Він переніс усі лихоліття, кріпацтво, панщину, голод, пошесті, безпросвіття, але не затратив свого образу, ні своєї мови, ні, що найваж-

ніше, непомірної любови до своєї землі. Він, як той мітичний Антей, тільки тому жив, що любив свою землю і ніс її в пазусі. Це ясне бо народ доти живий, доки в нього під ногами рідна, прадідня земля. Народ без своєї землі, що перекотиполе в степах... І Стефаник того великого мужика вірний праобраз...

Василь Стефаник народився, як селянський син, 1871-го року в селі Русові, Снятинського повіту, в галицькій землі. Сільську школу покінчив у Русові, відтак учився в Снятині, де закінчив 4 класу і перейшов до гімназії в Коломиї. Матуру здав у Дрогобичі і перейшов у Краків, студіювати медицину.

Сам походив з багатого роду, але до села й селян мав глибокий сантимент. Великий вплив на формування душі мала його мати, яку просто обожав, а зокрема сестра Марія. Обом їм дав він свою поетичну дань у новелі „Вечірня година“. Зі студій на університеті нічого не вийшло, бо показалося, що медицина до його вдачі зовсім не підходить та ще й тому, що муза покликала його на зовсім інший шлях. Наслідком цього мусів на якийсь час розійтися з батьком, який докоряв йому за те все.

1888 р. пізнається письменник з донькою о. Кирила Гаморака Ольгою, з сусіднього села

Стечеви і 1904 р. жениться з нею, але після десяти років вона вмирає, залишивши йому трьох синів. Подружжя було дуже щасливе, але коротке і вдруге він уже не женився.

Тимчасом батько єднається з сином, дає йому 18 моргів землі і Стефаник залишається до смерті серед селян, як господар, великий мужицький психолог і співець селянської долі

Від 1908 до 1918 р. був послом до австрійського парламенту. Цілий цей час посвятив він культурній роботі й невичерпній обороні селянських інтересів перед усіма інстанціями. Ціле Покуття знало його як свого опікуна і вчителя. 1895 р. зацікавився він з великим поступовцем-демократом, поляком Вацлавом Морачевським. Це був лікар і хемік і висококультурний чоловік, зокрема прекрасний знавець мистецтва та світової літератури. Він утвердив Стефаника в його письменницьких починах. У Кракові познайомився з передовими польськими письменниками: Тетмаєром, Виспянським, Бжозовським, Пшебишевським, Каспровичем, (це т. зв. „Молода Польща“), а передовсім з В. Орканом, який по характері своєї творчості мав і деякий вплив на Стефаника. І так ще 1897 р. появляються два перші оповідання Стефаника. „Стратився“ і „Діти“: (доля рекрута і доля старого діда, якого

не шанують його власні діти). В 1899 р. появилася в Чернівцях перша збірка новель „Синя книжечка“, де блиснув гарячим промінням талант письменника. Морачевський почав друкувати теж Стефаникові незвичайно оригінальні новели в польських перекладах у журналі „Жице“. Далі у „Віснику“ заговорив з ентузіазмом Франко і Стефаник виріс у повну велич справжнього жанрового письменника, на якого звернули теж пильну увагу чужинці (чехи, німці). Далі пішли другі збірки: 1900 р. „Камінний хрест“, 1901 р. „Дорога“, а далі „Кленові листки“, „Моє слово“ 1905 р. остання збірка „Земля“ 1926 р. Всі твори видало в збірному виданні „Українське Видавництво“ за редакцією Юрія Гаморака у Львові, 1942 р.

Як це буває в житті великих людей, так і в Стефаника були теж свої життєві „тяжкі моменти“: порізнення з батьком Семеном, смерть матері (1900) і сестри Марії, смерть дружини, а коли вмерли його найкращі друзі Черемиська 1927 р. і Левко Бачанський, великий громадський діяч 1930 р. та ще й в нього самого наступив параліч, Стефаник залишився в повному осамотненні. Він помер 7-го грудня 1936 року у Русові і там похований.

В творчій роботі від 1897 до 1901 бачимо

його міцний зрив угору. „Пишучи новелі, він гарячкував“—каже його біограф Юрій Гаморак. І в цьому часі він „написав дві третини своїх новел і цінне своєю вартістю листування“. (Твори, 1942, спроба біографії, XXIV). Але цей творчий гін часто опускає його, тоді після довшої павзи появляються нові сильні речі. Такі павзи були від 1901 до 1903, від 1903 до 1914 р. Це був час його бурхливої громадської роботи, яка сказати б, полонила його зовсім. В 1916 і 1917 р. р. він утікає перед російською окупацією. Переживає романтику української державної доби і від 1923 залишається вже постійно в своїм Русові та тільки час-від-часу їде до Львова, щоб тут по редакціях та знайомих розсіяти задуму сильської тиші.

Після війни оспівує народну боротьбу за державне життя і в його тематику вже включається патріотичний струм у великому мажорному діапазоні. Так наступає останній, але найсильніший час творчости, який дав нових 23 новелі. Тоді теж відкриваються палкі зв'язки з літературними колами Наддніпрянщини (Косинка, Лизанівський, Хвильовий). Його новеля „Сини“ знаходить глибокий відгомін по всій широкій Україні.

Переживав теж Стефаних сильні підйоми

підчас його промов на святочних концертах, зібраннях, маніфестаціях і ті промови були незвичайно стилеві і глибокі змістом. Залишив прекрасне й безцінне листування. В 1926 році святкувала Україна 25-літній ювілей його збірки „Дорога“, але такі „імпрези“ не давали йому повної розради—він жив у світі своїх героїв: у світі мужицької боротьби за існування і рідної природи, яку любив невимовно. Він любив свій світ і своїх людей та двигав їх радощі й болі на плечах, дихаючи пріллю скиб, квітками, піль і співом жайворонка над нивами.

Стефаникові новелі наскрізь—реалістичні, подекуди з натуралістичною вірністю, але вони, коли йде про акварелі з природи, належать по своїй суті до імпресіоністичної школи. Всі постаті Стефаникових героїв мають щось із гротески і біблійної простоти. Вони не зборені життям, хоча страждають, у них лежить чорноземна мужицька міць, яка мусять перетривати всі лихоліття. Щоб ще більше унагляднити природність і вірність своїх героїв з прекрасного, мальовничого Покуття, він відбиває в їхніх душах тугу за красою і неказану любов до землі, без якої селянин не може бути, як риба без води.

Не диво, що Стефаник хоче повністю дати

вірний релієф цього селянського світу і каже майже всім героям у добавок говорити не літературною мовою, а власним покутським діалектом.

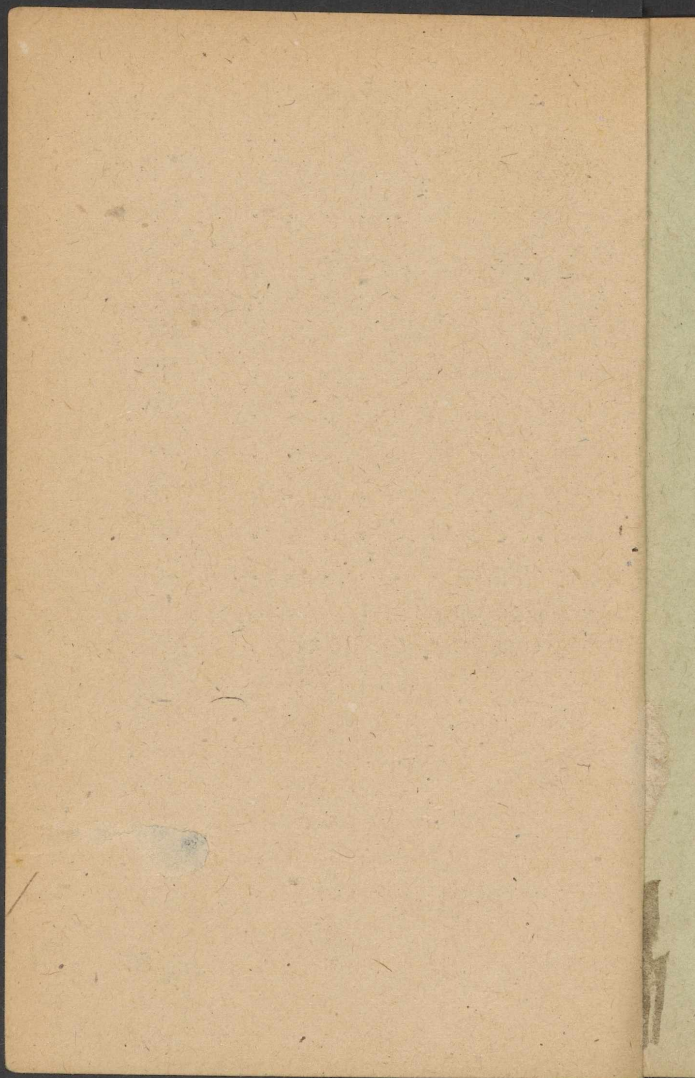
У двох шедеврах поетичної прози („Моє слово“ й „Дорога“), поставив Стефаник на грані своєї творчості вічні таблиці. Вони кажуть про його труд над оформленням народної душі, де він стає на службу масам і різьбить їхню душу на камені свого слова, а вірні до скону залишаються йому в тій роботі два товариші:

„пісня і солений піт“. Такий той світ Стефаника. І цього світу мусить шукати читач у його новелях, уміщених у цій книжці.

В. ХМАРА,

З М І С Т

	Стор.
Синя книжечка	3
Портрет	8
Діти	11
Виводили з села	15
Лесева фамілія	19
Новина	25
Кленові листки	30
Басараби	48
Лан	69
Вона — земля	71
Василь Стефаник — співець селянської долі .	78

45955

18=

526189

Буч 1.682